

צוע אותו למדתי בכלא. אני מתפרנס גם ממכירת הציורים שלי, וכדי לחיות מהם אני חייב למכור אותם בזול. ניסיתי לעשות הדפסים מהציורים שלי, ולחייב תוס עליהם, כמו שעושים ציירים יהודים רבים בארץ. כי אז התפוצה גדולה ואפילו למכור את הציור בזול.

אף בית־דפוס לא רצה להדפיס אותם. כולם אומרים שהציורים שלי הם הסתה. לך תגיד להם שבשבילי זאת אמנות. אמרתי שמתבטאת אותי. את האני־מאמין שלי. את הכאב שלי.

סאלח אל־דין נגד המדינה

ב בית־דפוס אחד בתל־אביב התחילו לעבוד על הציור שלי — אסירים בכלא נפחא. שאותו ציירתי בצבעים. התחילו להדפיס. ופתאום הפסיקו והודיעו לי שלא רוצים להמשיך. מכיוון שזוהי הסתה. המשכתי לנודד עם הציור ועברתי ארבעה בתל־דפוס בתל־אביב, ומכולם קיבלתי אותה תשובה: „לא רוצים להדי”

אנשי הש"ב אף הזמינו לחקירה את אחד מאנשי בית־ההוצאה סאלח אל־דין, והשפיעו עליו, בדרך של הפחדה, שלא להדפיס את הציור כי הוא מהווה הסתה. איש ההוצאה ענה שמבחינה חוקית מותר להדפיס את הציור ושאינו בו דבר נגד המדינה. כל אחד יכול לפרש את הציור כראות עיניו — כך הוא אמר. למחרת פנו אנשי ההוצאה לצנזורה וביקשו אי

הספר מספר עובד במספרותו, מספר לקוח. הוא עובד למחייתו כספר בכפר. לדבריו: „מציורים קשה להתפרנס”. בערב הוא חוזר לביתו ומצייר. „את מקצוע הספרות למדתי בכלא. זה הדבר החיובי היחיד שרכשתי שם.”

כלא נפחא תמונה המתארת את כלא נפחא כגולגולת ענקית, שמעליה דרוקן יורק אש, סמל לכלא השמור היטב. מבעד לחלונות מציינים אסירים ובתוך שיני הגולגולת שני האסירים שמתו, כששבתו רעב נגד התנאים.

שור. ואכן, סוף־סוף קיבלו אותו והדין פיסו לי לבסוף את הציור. הציור המקורי נפגע מכל הטילטולים בבתי־הדפוס. התהליך נמשך כארבעה חודשים ורק בימים אלה יצא לאור והופץ למכירה בחנויות. מבחינה חוקית הציורים שלי בסדר. אני בטוח בזה. אבל לא אתפלא אם המישטרה תעשה לי בעיות גם בעתיד. עשר שנים אני חי בפחד איום מפני המישטרה.

„הייתי קרוב לשיגעון”

אני ערבי ישראלי. נולדתי בכפר קאסם. ישראל זאת המולדת שלי. אין לי מקום אחר ואין לי מדינה אחרת לחיות בה. יכול להיות שיש לי טענות נגד מישטר מסויים או נגד שילטון מסוים. אבל אין לי דבר נגד המדינה. זה הבית שלי. אין לי מקום אחר ללכת אליו. אבל אנשים לא מסוגלים להבין את זה. אם יהודי היה מצויר ציורים כאלה, לא היה עולה על דעתו של מישטרו שזה נגד הביטחון. אבל אם ערבי מצויר ציורים על דם ועל הרג ועל דיכוי, מייד שואלים שאלות וחוקרים, ומפרשים כל דבר נגד ביטחון המדינה.

אני נגד דיכוי. בין אם זה דיכוי פנימי ליטי ובין אם זה דיכוי חברתי. אני חרש, למשל, שאצלנו מדכאים את האשה הערבית. אז גם את זה אני מצויר.

אני ערבי ישראלי שומר חוק ורוצה לחיות בשקט. אם מותר לי לצייר, אני מצויר. מותר לי לחשוב? אני חושב. את המחשבה אני מעביר אל הברד, אל הנגיר. אם אסור לי לחשוב, משמע שאסור לי לצייר, ואצלי הציור זה כמו אוויר לנשימה. מותר לי לנשום אוויר? אני מצויר!

כשישבתני בבית־המעצר הייתי שבור מבינה נפשית. כשהיו מעבירים אותי מבית־מעצר אחד לשני התביישתי ללכת עם אויבים. אמרו לי שאם לא אשתף פעולה לא אצא חי מהכלא. הייתי קרוב לשיגעון. רציתי לפחות מישפט צדק. הגעתי למצב שהייתי מוכן להודות בכל פשע שלא בירצתי, כמו גניבה ואונס. העיקר שאעמוד למישפט ואדע במה אני מואשם. רק על עברית־ביטחון לא הייתי מוכן בשום אופן להודות.

בכלא סופר האסיר את הימים. כל יום שעובר מקרב אותו אל החופש. ואצלי לא, כי הייתי במעצר מינהלי. חשבתני שארקב בכלא עד סוף ימי, והייתי מוכן להודות על כל עבירה. רק לא על עבירה ביטחונית.

מציאות ואמנות תמונה שהתפרסמה בעיתון, בה נראה חייל ישראלי מושך בשערות ילדה ערבית, ולצידה ציורו של עבד. „אילו ראיתי חייל ערבי אחוז בשערות ילדה יהודית, הייתי מצויר גם אותה.”